

Citation:

P. Hennipman, Levensbericht W. Jaffé, in:
Jaarboek, 1981-1982, Amsterdam, pp. 204-209

Herdenking van

William Jaffé

(16 juni 1898 – 17 augustus 1980)

door **P. Hennipman**

William Jaffé was een eminente geleerde en onderzoeker op het gebied van de geschiedenis van de economie. Zijn wetenschappelijke loopbaan toont verscheidene ongewone trekken. De opmerkelijkste is dat hij zich gedurende het grootste deel van zijn leven, een halve eeuw lang, zeer overwegend heeft gewijd aan de studie van één figuur, de grote 19e-eeuwse Franse econoom Léon Walras (1834–1910). Deze grondlegger van de z.g. school van Lausanne, in welke stad hij hoogleraar is geweest, heeft een belangrijk aandeel gehad in de ingrijpende vernieuwing van het economisch denken in de jaren '70, die steunde op de subjectieve waardeleer en dikwijls wordt aangeduid als de marginalistische revolutie. Tegenwoordig berust zijn faam echter nog meer op zijn meest specifieke schepping, de theorie van het algemene evenwicht. Deze brengt in een stelsel van simultane vergelijkingen de voorwaarden tot uitdrukking van een gezamenlijk evenwicht van vraag en aanbod op de markten van alle goederen. Met deze grootse en nog steeds invloedrijke conceptie was Walras tevens eens der pioniers van de wiskundige economie. Jaffé heeft als geen ander de wording, evolutie en betekenis van diens vaak moeilijk te doorgronden oeuvre doorvorst en zijn naam zal dan ook voor altijd met die van de Franse grootmeester verbonden blijven.

Hij is op 16 juni 1898 te New York geboren als zoon van Russische immigranten. Zijn vader was typograaf van beroep, maar op aandrang van diens echtgenote, die een goede zakenvrouw bleek te zijn, kochten zij een snoepwinkel die zij na enige tijd verkochten om vervolgens geregeld een winkelzaak te kopen en later weer te verkopen. De wat dromerige vader was een agnosticus, socialist en pacifist en aan deze overtuigingen is de zoon trouw gebleven, met dien verstande dat het pacifisme voor hem de voorrang had boven het socialisme.

Hij is eerst over een lange omweg tot de economie gekomen. Voor zijn aan het New York College summa cum laude verkregen B.A. waren Engels en klassieke talen de hoofdvakken. Grieks had zijn grote liefde, maar bood hem te weinig vooruitzichten. Aan de Columbia University behaalde hij zijn M.A. in geschiedenis. Hij besloot zich vervolgens nader te verdiepen in het volkenrecht, waarmee hij tijdens zijn studie in aanraking was gekomen en dat hem als pacifist aantrok. Voornemens een proefschrift over beperking van de bewapening te schrijven vertrok hij in 1921 naar Frankrijk om zich de voor dit onderwerp nodige kennis van het Frans eigen te maken. Door de bezetting van het Roergebied verloor hij het vertrouwen in de praktische waarde van zijn onderwerp. Hij wendde zich van het volkenrecht af en ging ten slotte, voornamelijk wegens zijn belangstelling voor het socialisme, over

naar de economie. In 1924 promoveerde hij in Parijs op een proefschrift over de destijds in Frankrijk nog geheel onbekende Thorstein Veblen. Het is niet in vergetelheid verzonken, want het is nog in 1971 in New York herdrukt. De dissertatie was ook het begin van zijn met veel vrucht vervulde functie van „officier de liaison intellectuel”, zoals hij het, geïnspireerd door Colonel Bramble van Maurois, placht te noemen.

Na een kort verblijf in de Ver. Staten in de gelegenheid gesteld naar Frankrijk terug te keren, werkte hij mee aan een van Amerikaanse zijde opgezet onderzoek, hetgeen in 1929 resulteerde in een met de socioloog W.F. Ogburn geschreven boek over de economische ontwikkeling van Frankrijk na de wereldoorlog. Inmiddels was hij er in 1928 in geslaagd aan de Northwestern University een aanstelling als *assistant professor* te krijgen. Van de economische theorie die hij moest doceren had hij slechts een zeer beperkte kennis. Op het vakgebied waar hij tot grote hoogte zou stijgen was hij derhalve autodidact. Hij is tot 1966 aan deze universiteit verbonden gebleven, maar is er weinig gelukkig geweest. Zijn carrière is er verre van voorspoedig verlopen; op zijn benoeming tot *full professor* heeft hij tot 1956 moeten wachten. Jaffé heeft sterk geleden onder het vermoeden dat deze trage bevordering te wijten was aan antisemitische vooroordelen. Hier kan tegenover worden gesteld dat hij na bijna 25 jaar als publicaties van enig gewicht slechts drie artikelen op zijn naam had.

Na zijn aftreden heeft hij enige gasthoogleraarschappen vervuld, o.a. aan de Harvard University. In 1970 werd hij voor onbepaalde tijd tot hoogleraar aan York University in Canada benoemd. Hier heeft hij zich volkomen thuis gevoeld en hij is er tot zijn overlijden op 17 augustus 1980 als docent werkzaam geweest. Ook wetenschappelijk is hij tot het laatst productief gebleven. De waardering was wederkerig; in 1974 verleende deze universiteit hem een eredoctoraat. Op grond van hun verbondenheid met het land zijn hij en zijn vrouw, Engelse van geboorte, Canadese staatsburgers geworden.

Kort na zijn aankomst aan de Northwestern University werd zijn aandacht op Walras gevestigd. Hij kwam zo sterk onder de indruk van diens hoofdwerk, *Éléments d'économie politique pure*, dat hij het plan opvatte dit berucht moeilijke, 500 bladzijden tellende werk, dat in het Angelsaksische taalgebied nauwelijks bekend was, in het Engels te vertalen. In 1930 ging hij naar Lausanne in de hoop daar papieren van Walras te vinden die licht zouden kunnen werpen op duistere passages. Walras heeft inderdaad een zeer omvangrijk archief met veel uitermate belangrijke documenten nagelaten. Het is na zijn dood over verschillende plaatsen verspreid geraakt die Jaffé eerst enige jaren na zijn eerste poging heeft kunnen opsporen. De ontdekking van deze vele duizenden stukken omvattende verzameling, die totdien vrijwel onaangeroerd was gebleven, heeft zijn verdere leven in hoge mate bepaald. Aan de ontsluiting en ontginning van deze schatkamer heeft Jaffé met grote vasthoudendheid en eindeloos geduld zijn krachten gegeven. Hij is hiertoe, op wat hij zelf zijn odyssee heeft genoemd, vele malen de Atlantische Oceaan overgestoken en heeft voor dit doel, hoewel door een aantal instellingen met subsidies gesteund, ook aanzienlijke eigen financiële en andere persoonlijke offers niet geschuwd. Door het archiefonderzoek te verbinden met een uitgebreide literatuurstudie verwierf hij een ongeëvenaarde kennis van alles wat ook maar enigszins met Walras en de economie van zijn tijd te maken had.

Het zichtbare resultaat van deze werkzaamheid, dat zich eerst na geruime tijd geleidelijk heeft geopenbaard, is drieledig. In de eerste plaats behoort hiertoe de in 1954 uitgekomen Engelse editie van de *Eléments*. Deze bevat naast de vertaling, die dankzij de Jaffé kenmerkende nauwgezetheid aan de hoogste eisen van betrouwbaarheid voldoet, een collatie van de vijf drukken van het boek en een indrukwekkend kritisch apparaat, dat deze editie tot een onmisbaar hulpmiddel voor de interpretatie en beoordeling van het werk maakt.

In 1965 volgde, als publicatie van onze Akademie, Jaffé's magnum opus, de monumentale bronnenuitgave *Correspondence of Léon Walras and Related Papers* in drie machtige delen. Hierin zijn 1783 brieven van en aan Walras en ruim 50 andere documenten (deels buiten diens archief opgespoord) bijeengebracht. Dit materiaal, dat een periode van ruim 60 jaar bestrijkt, onthult een grote rijkdom aan tevoren onbekende en dikwijls fascinerende bijzonderheden omtrent Walras' wetenschappelijke levensloop, de moeizame worsteling met de taak die hij zich heeft gesteld, de invloeden die hij heeft ondergaan, de betrekkingen met zijn vakgenoten en de receptie van zijn theorieën. Daar in de briefwisseling nagenoeg alle groten der economische wetenschap uit die tijd als deelnemers aan soms diepgaande discussies verschijnen, vindt men er ook over hen vele gegevens die als aanvulling op hun geschriften van betekenis zijn. Bovendien biedt de uitgave uit een ruimer cultuurhistorisch oogpunt heel wat belangwekkends. Men ontmoet er, om slechts enkele voorbeelden te noemen, vooraanstaande vertegenwoordigers van andere takken van wetenschap als Henri Poincaré en Wilhelm Wundt, letterkundigen als Sully Prudhomme, en wordt verrast door commentaren van de jeugdige schrijvers Péguy en Valéry op de ideeën van Walras, waarin zij zich terdege blijken te hebben verdiept.

Al deze teksten in vier talen (waaronder Italiaans) zijn voorbeeldig geannoteerd met alle inlichtingen die men kan wensen over feitelijkheden van velerlei aard en vooral honderden dikwijls obscure personen en publicaties. Ook deze uitgave ontleent haar waarde niet het minst aan de talrijke, soms uitvoerige, van bewonderenswaardige kennis en kunde getuigende kanttekeningen bij de ter sprake komende economisch-theoretische vraagstukken en hun wiskundige inkleding. Jaffé's eigen bijdrage gaat dan ook ver uit boven die van een vlijtige bronnen- en feitenverzameelaar; zij is met de vele inzichten die zij biedt van scheppende aard. Slechts zeer weinig economen beschikken, als hij het deed, over de zeer uiteenlopende vaardigheden die nodig zijn om een dergelijke onderneming op een zo hoog peil tot een goed einde te brengen. Het is voor Jaffé een grote voldoening geweest dat de met deze uitgave gelegde band met de Akademie, die ook haar tot eer strekt, in 1968 door zijn benoeming tot buitenlands lid is bevestigd.

Jaffé's onderzoekingen hebben in de derde plaats hun neerslag gevonden in zelfstandige geschriften. Deze bestaan, afgezien van de niet in druk verschenen *Histoire des doctrines walrasiennes* uit 1956, die ik niet heb kunnen inzien, uit enige dozijnen opstellen, die voor het merendeel handelen over bijzondere thema's en episoden in het werk van Walras. De meeste en een aantal van de belangrijkste dateren uit zijn laatste levensperiode. In deze naar inhoud en vorm bijzonder gaaf afgewerkte artikelen komt Jaffé naar voren als een boeiende verhalende geschiedschrijver, die merkwaardige gangen van het denken bloot legt, nieuwe vondsten doet en interessante verbindingslijnen naar een verderliggend verleden en het heden trekt.

Hij toont hier in optima forma het dubbele vakmanschap van de historicus en de theoreticus. Een van de fraaiste voorbeelden van deze verbinding van hoedanigheden is een studie over de voorgeschiedenis van de als contractcurve bekend staande constructie, afkomstig van Walras' Engelse tijdgenoot Edgeworth, die hij in de kiem al bij Aristoteles aantreft.

Als econoom, thuis zowel in de moderne als in de oudere literatuur, legde hij een grote scherpzinnigheid aan de dag in het ontrafelen, vergelijken en kritisch beoordelen van in de loop van de tijd naar voren gebrachte economische redeneringen. Als historicus hechtte hij sterk aan strenge eisen van documentatie. Hij had zelf een vaste greep op zijn bronnen en de gave zich in het verleden te verplaatsen. Zijn historisch werk voldoet bij uitstek aan wat hij eens als het kenmerk der uitnemendheid in de kunst der geschiedschrijving heeft aangewezen, het vinden van de juiste verhouding tussen „evidence and inference”. Met zijn sceptische gestemdheid was hij er zich overigens genoeg van bewust dat zekerheid omtrent het verleden onbereikbaar is en dat op zijn best, met een variant op Ranke, kan worden vastgesteld hoe het hoogst waarschijnlijk is geweest.

De meeste van deze verhandelingen kunnen worden gezien als voorstudies tot een samenvattende monografie over leven en werk van Walras. Al in een vroeg stadium heeft Jaffé zich voorgenomen deze te schrijven en ten behoeve hiervan heeft hij na het verschijnen van de bronnenuitgave zijn studiereizen naar Europa hervat. Het is een onherstelbaar gemis dat deze synthese onvoltooid is gebleven. De hoofdstukken die gereed zijn gekomen handelen over Walras' uit Arcen in Nederlands Limburg afkomstig voorgeslacht (Walras is een verbastering van Walravens) en vooral over Léons vader Auguste, eveneens econoom, wiens persoon en denkbeelden tegen de achtergrond van zijn tijd prachtig worden beschreven en gekarakteriseerd. Het is verheugend dat dit fragment alsnog zal worden gepubliceerd en dat ook het verschijnen van een bundel met Jaffé's verspreide artikelen in voorbereiding is.

Voor Jaffé lag de diepere zin van zijn levenswerk in de herhaaldelijk met gloed verdedigde overtuiging, dat voor een belangrijke vernieuwing in de wetenschap de persoonlijkheid van degene die haar tot stand heeft gebracht van essentiële betekenis is. Hij legde er daarom de nadruk op dat voor een goed inzicht in het ontstaan ervan en voor een historisch correcte interpretatie kennis nodig is van wat hij de „intellectuele biografie” van de onderzoeker noemt, met inbegrip van zijn levens- en maatschappijbeschouwing en van de factoren die hierop hebben ingewerkt. Langs deze weg kunnen onuitgesproken uitgangspunten en bedoelingen aan het licht komen en een aanmerkelijk beter begrip van het werk worden verkregen.

Voor deze visie heeft Jaffé in Walras' levensgeschiedenis veel steun gevonden. Hij heeft menigmaal het nauwe verband tussen diens wetenschappelijke opvattingen en biografische feiten kunnen aantonen. Dienovereenkomstig heeft hij zich meermalen verzet tegen anachronistische uitleggingen die de historisch-biografische achtergrond veronachtzamen. De meest gedurfde consequentie van zijn beschouwingwijze is een nieuwe exegese van Walras' theorie van het algemene evenwicht. Volgens Jaffé heeft zij, ofschoon in positieve termen ingekleed, in feite een normatieve strekking, in dier voege dat zij als een „realistische utopie” het ideale model van de commutatieve rechtvaardigheid belichaamt. Aldus bezien is zij het complement van Walras' in andere publicaties uitgewerkte voorstellen ter verwezenlijking

van de verdelende rechtvaardigheid. Dat bij hem deze bedoeling voorzat is toe te schrijven aan de invloed van zijn vereerde vader, wiens werk voort te zetten hij als een opdracht heeft beschouwd. Als uitvloeisel hiervan was voor hem het oplossen van het vraagstuk der sociale rechtvaardigheid het hoofddoel van de beoefening der economie. Nog op het allerlaatst heeft Jaffé zich in een polemiek met een verdediger van een tegengestelde interpretatie van Walras' theorie begeven. Deze fundamentele, van zijn kant met veel verve gevoerde discussie is door Jaffé's overlijden ontijdig afgebroken.

Jaffé's onvermoeibare toewijding aan Walras was vrij van heldenverering. Hij heeft steeds tegenover de hoofdpersoon in zijn werk de voor een objectieve beoordeling nodige afstand weten te bewaren. Hij bewonderde Walras' geniale prestatie, is meer dan eens voor hem in de bres gesprongen, maar onderkende evenzeer zijn tekorten en de beperkingen van Walras' voornaamste bijdrage tot de economische theorie. Met de maatschappijbeschouwing van de wereldverbeteraar Walras, die zich eveneens socialist noemde, voelde hij zich slechts ten dele verwant en voor diens persoon had hij geen bijzondere sympathie, eerder het tegendeel.

Zoals uit dit overzicht zal zijn gebleken was Jaffé, hoezeer Walras bij voortduring het middelpunt van zijn onderzoek was, allermint een enge specialist. Typerend voor hem was veeleer dat de uiterste zorg voor ieder detail samenging met een veelzijdige eruditie, ook buiten de economie, die hem in staat stelde zijn centrale onderwerp en de onderdelen ervan in een ruim perspectief te plaatsen. Hij was ook een kieskeurige meester van de taal, beschikkend over een scherp formuleringsvermogen. Zijn stijl is bondig, helder en sierlijk, met soms geestige of ironische wendingen. Zijn rijke, fijnzinnige en sprankelende geest komt nergens treffender tot uiting dan in zijn brieven, met hun ernstige of speelse bespiegelingen dikwijls ware juweeltjes.

Het door Jaffé volbrachte werk heeft naar zijn aard een lange voorbereidings- en rijpingstijd nodig gehad, die is verlengd door zijn streven naar de hoogst bereikbare graad van volmaaktheid. Zo is pas laat in zijn leven de oogsttijd gekomen. Wat deze heeft opgeleverd richt zich tot een betrekkelijk kleine kring van belangstellenden en wordt, weinig spectaculair als het op het eerste gezicht kan schijnen, door degenen die er wat verder van afstaan licht onderschat, mede doordat veel waardevolle uitkomsten in aantekeningen verscholen zijn. De producten van zijn arbeid hebben evenwel blijvende waarde en zijn goeddeels zelfs definitief, voor zover hiervan ooit sprake kan zijn. Zij behoren tot het genre dat bij het lood gewogen moet worden. Bij deskundigen hebben zij dan ook onverdeeld de grootst mogelijke waardering gevonden. Zij erkennen Jaffé algemeen als een grootmeester in het vak, met respect voor zijn onbaatzuchtige dienstbaarheid aan de wetenschap, die voor hem haar waarde in zichzelf had. In zijn laatste levensdecennium zijn hem tal van onderscheidingen ten deel gevallen; zo was hij o.m. Corresponding Fellow of the British Academy. Nog enkele maanden voor zijn overlijden werd hij de eerste Distinguished Fellow van de History of Economics Society. Veel genoeg heeft hem de benoeming tot ridder in het Legioen van Eer gedaan, omdat hij hierin een late Franse erkenning zag van Walras die tijdens zijn leven, tot zijn verbittering, in zijn vaderland weinig weerklank heeft gevonden.

In een van de aan hem gewijde necrologieën wordt gezegd: „No one stood higher in the esteem of his colleagues than did Bill Jaffé.” Deze achting gold niet alleen de

man van wetenschap, maar niet minder zijn menselijke kwaliteiten. Zijn hoffelijkheid, eenvoud, oprechtheid en warme belangstelling voor anderen namen ieder die hij ontmoette voor hem in. Hij was gevoelig van aard, kon sterk emotioneel reageren en was onder de druk van het werk soms zwaartillend, maar hij had evenzeer veel gevoel voor humor en kon alleraardigst de spot met zichzelf drijven. In de vriendschap was hij trouw en meelevend. Naast de wetenschapsgeschiedenis heeft hij ook het leven van velen verrijkt.